

»Stalin je bil utelešenje ideje, ki se je v komunističnih glavah preobrazila v nekaj nezmotljivega in brezgrešnega,« je bil prepričan Đilas pred srečanjem z diktatorjem. FOTO WIKIPEDIA

Hladna in temna naslada nad žrtvijo

Srečanja s Stalinom *Knjiga Milovana Đilasa je svarilo pred poskusi rehabilitacije človeka, ki si zasluži zgolj prezir*

Na vseh polih ideološkega spektra smo priča poskusom revidiranja zgodovine, rehabilitacijam spornih zgodovinskih osebnosti ter celo glorificiranju nedvornih zločincev. Med njimi je tudi Stalin, čigar kult v Rusiji danes doživlja nekakšno bizarno renesanso, kar pomeni tudi negiranje lastnega procesa destalinizacije, ki se je začel s slavnim – sicer tajnim – govorom Nikite Hruščova O kultu osebnosti in njegovih posledicah leta 1956.

PETER RAK

Nedavno je Komunistična partija Rusije ta govor Hruščova z resolucijo označila za »napako«, Aleksander Bortnikov, direktor Zvezne varnostne službe Ruske federacije (FSB), pa je delovanje politične policije Čeka (z dolgim imenom Izredna vsruska komisija za boj proti kontrarevoluciji, špekulacijam in sabotažam) označil za ustrezno in nujno v določenih zgodovinskih okoliščinah. Ob tem so spomenik prvega poveljnika Čeke Feliksa Dzeržinskega po ukazu ruskega predsednika Putina pred dvema letoma ponovno postavili pred zloglasno stavbo Lubjanka v središču Moskve, ki je sinonim za okrutnost sovjetskega režima.

Po celotni Rusiji, vključno z Moskvjo, postavljajo nove spomenike diktatorju, spomladi letos je ruski predsednik Vladimir Putin letališče v Volgogradu poimenoval po Stalinu, že pred časom pa je poudaril, da se mu zdi demonizacija Stalina povsem depasirana in da je treba upoštevati, da je bil »kompleksna osebnost«. Morda najbolj uničujoče pa so posledice spremembe šolskih kurikulumov, saj so iz učnih načrtov in učbenikov

skoraj povsem izginile navedbe o žrtvah Stalinovega terorja.

Rusija pri teh poskusih relativizacije zločinov ni osamljena, oživljanje različnih zgodovinskih političnih eksperimentov, tudi takšnih z zelo tragičnimi posledicami, je danes zelo modno. Stalin tako neredko nastopa kot sicer morda kontroverzna, vendar nedvomno eminentna zgodovinska figura. Milijoni ubitih ali pregnanih v gulage so skoraj pozabljeni, namesto kot prvega moža komunističnega gibanja, odgovornega

Milovan Đilas je v svoji knjigi poleg stvarnega popisa svojih srečanj s Stalinom podal tudi zelo pronicljiv psihološki oris diktatorja in osebnosti iz njegovega ožjega političnega kroga.

za zločine, pa se Stalina predstavlja kot genialnega vojaškega voditelja in celo – čeprav je bil Gruzijec – kot karizmatičnega predhodnika današnjega ruskega imperialnega nacionalizma.

Sinteza sovjetskih in ruskih družbenih modelov

Vse kaže, da se uresničuje načrt, poimenovan tako imenovani Ruski kodeks 21. stoletja, katerega avtor je politolog Sergej Kaganov, predsednik ruskega sveta za zunanjo in obrambno politiko. Osnovna ideja je nekatere sovjetske postulate vključiti v Putinovo Rusijo,

ta proces pa vključuje obnovitev zgodovinske imperialne ideologije ter tudi in predvsem rehabilitacijo Stalina kot velikega in odločnega voditelja, saj to ideologijo posebejla prav on. Kodeks uveljavlja določene norme, ki naj bi definirale novo rusko identiteto, ta bi temeljila na posodobljeni sovjetski dediščini, kamor očitno sodi tudi sistem represije, ki se vedno bolj zastruje. Opazovalci tudi opozarjajo na podobno Putinovo retoriko z nekdanjimi vzorci, nasprotniki njegovega režima so vse pogostejše označeni v stalinističnem slogu kot »sovražniki ljudstva, saboterji in vohuniki«.

Glede na takšne trende je zelo dobrodošla literatura, ki predstavlja Stalina v pravi luči. Še posebej če pisec prihaja iz nekdanje skupne države, saj imajo tovrstne interpretacije drugačno težo, in sicer tudi zato, ker gre za nekdanjega velikega občudovalca sovjetskega diktatorja, ki je ob neposrednih srečanjih z njim postopoma spoznaval njegovo pravo podobo. Milovan Đilas je nedvomno ena najzanimivejših osebnosti jugoslovanskega komunističnega eksperimenta. Ves čas na visokih partijskih položajih, med vojno je bil eden od sedmih članov politbiroja centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije in član vrhovnega poveljstva partizanske vojske, po vojni pa je opravljal najvišje funkcije. Ob Titu, Edvardu Kardelju in Aleksandru Rankoviću je bil član politbiroja, podpredsednik vlade in predsednik zvezne skupščine ter je neformalno veljal za Titovega najverjetnejšega naslednika.

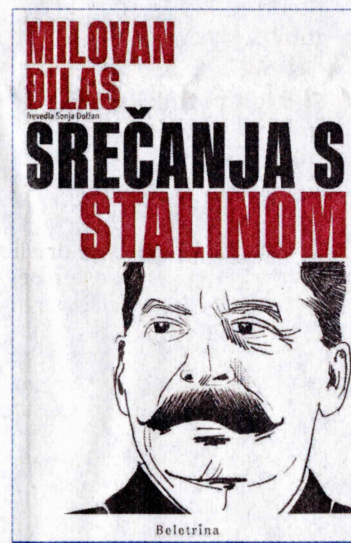
Vse se je spremenilo s serijo njegovih člankov v časopisu *Borba* in mesečniku *Nova misel* leta 1953. Komunistični partiji je očital de-

lovanje zunaj zakona in onemogočanje demokratičnega dialoga v družbi, še posebej heretično pa se je zdelo njegovo zavzemanje za vzpostavitev politične opozicije. Nekakšna pika na i je bil njegov članek *Anatomija neke morale*, s kritiko vladajoče elite, odvzeli so mu vse funkcije, vključno z nazivom narodnega heroja in činom generala, ter ga izključili iz partije. Takrat ga še niso zaprli, ko se je odločil dati intervjuje za tuje medije in se posvetil pisanju knjige *Novi razred*, ki je postala mednarodna uspešnica, pa so ga konec leta 1956 obsodili na devet let zapore, leta 1962 pa je bil zaradi objave knjige *Pogovori s Stalinom* obsojen še na dodatnih pet let zapore, vendar je bil leta 1966 izpuščen.

Sentimentalnost do Stalina in Sovjetske zveze

Knjigo *Srečanja s Stalinom* smo zdaj dobili tudi v slovenskem prevodu. Đilas, ki je vedno ostal zvest samemu sebi in tudi zavezan resnicoljubnosti – seveda v skladu s svojim ideološkim in svetovnonazorskim prepričanjem, ne nazadnje se kljub statusu disidenta svojim temeljnim političnim postulatam ni nikoli odrekel –, je zelo iskreno popisal svoj odnos do Stalina, poleg klasičnih opažanj pa je podal tudi dokaj pronicljiv psihološki profil diktatorja.

Kot rečeno, se je Đilasov odnos do Stalina transformiral od glorifikacije in idolatrije do kritične distance, nekaj takšnih in drugačnih vsaj nekoliko afirmativnih karakteristik pa je diktator v njegovih očeh le obdržal. Nič posebej nenavadnega, ne samo Stalin, celotna Sovjetska zveza je bila tedaj vzor in ideal komunističnim in socialističnim revolucionarjem vsega sveta.

Milovan Đilas
Srečanja s Stalinom

prevod Sonja Dolžan
Založba Beletrina, 2025

Tako ne preseneča Đilasova sentimentalnost, ko je letalo po dolgi poti od tedaj britanskega Kaira in prek Teherana priletelo nad sovjetsko ozemlje: »Mar ni to ne le domovina mojih praprednikov, temveč tudi borcev, ki umirajo za končno človeško bratstvo in končno človeško oblast nad stvarmi? Zlil sem se z razlivi Volge in neizmernimi sivimi ravninami kot s svojim lastnim praobstojem – z nekimi notranjimi vzgibi, ki so bili tudi meni samemu do tedaj neznani. Na misel mi je prišlo, da bi poljubil rusko, sovjetsko zemljo, čim bi stopil nanjo – to bi tudi storil, če se mi ne bi zdelo religiozno, še bolj pa teatralno.« Še bolj vzhičen je bil, ko mu je bilo sporočeno, da ga bo sprejel Stalin.

»Biti sprejet od Stalina – to je najvišje priznanje za junaštvo in trpljenje partizanskih borcev in našega ljudstva ... Stalin je bil več kot voditelj, bil je utelešenje ideje, ki se je v komunističnih glavah preobrazila v čisto idejo, s tem pa v nekaj nezmotljivega in brezgrešnega.«

Streznitev je prišla kmalu. Prvo neprijetno presenečenje je bila že zdesetkana jugoslovanska partijska emigracija v Moskvi, saj je Stalin – tako kot člane central drugih evropskih komunističnih ekspozitur v Sovjetski zvezi – večino pobil v čistkah v letih 1937 in 1938. V klubu tako imenovanega Vseslovanskega komiteja se je zgolj »veliko jedlo, še več pilo, največ pa govorilo, govorniki so imeli dolge in prazne zdravice«, generalnega sekretarja Kominterne Georgija Dimitrova, ki je še nekaj let pred tem junaško kljuboval Hermannu Göringu na procesu ob požigu berlinskega reichstaga, pa je opisal kot »prezgodaj ostarelega, skoraj strtega človeka«.

Nesmiselnost življenja, ki ga je živel sovjetski vrh

Nič manjše razočaranje niso bila sama srečanja s Stalinom. Đilas se je z njim srečal trikrat, in če je po kratkem prvem pogovoru še ostalo nekaj naivnega občudovanja, je to kmalu skopnelo. Ni šlo zgolj za lahkotno poniglavost poigravanje z različnimi političnimi scenariji, premiki meja, združevanjem in razdruževanjem držav ter igranjem s človeškimi usodami, temveč predvsem za banalen in vulgaren način komunikacije, za katero je bila značilna servilnost Stalinovega kroga, v katerem je vladala strahovlada, ki je blokirala kakršen koli dialog ali enakopravno izmenjavo mnenj. »Vsi so mu pritrdjevali in se izogibali

izražanju mnenja, če on ni izrazil svojega, ko ga je, pa so vsi hiteli strinjati se z njim.« Še poraznejši vtis so pustile večerje v Stalinovi dači. Pijančevanje ga je »silovito pretreslo zaradi zaprtosti, praznine in nesmiselnosti življenja, ki ga je živel sovjetski vrh, zbran okoli svojega ostarelega voditelja, ki je hkrati igral eno odločilnih vlog za človeški rod. Vtis o ničevosti takšnega življenja ni popustil ...«

Predvsem pa se je spremenil njegov odnos do Stalinovega terorja. Kot je zapisal, je na njegove surovosti na začetku gledal natančno tako, kot jih je prikazovala sovjetska propaganda, torej kot neizogibne revolucionarne ukrepe, ki so le še okrepili njegovo osebnost in zgodovinsko vlogo. Vendar je kmalu opazil, da se je Stalin naslajal ob usmrtnih svojih nasprotnikov. »V spomin se mi je urezal izraz, ki je v nekem trenutku preletel Stalinov obraz; to je bila hladna in temna naslada nad žrtvijo, katere usoda je že zapečatena ... Pošastnost čistk, milijoni ustreljenih in umorjenih so le še poglobili družbene krivice in zahtevali novo nasilje, trpljenje in obračune. Na koncu sta se okoli njega širila le groza in opustošenje.«

Đilasova knjiga obsega tudi portrete številnih drugih zgodovinskih osebnosti, pa tudi predstavitev dinamike političnih procesov ter bizarno hierarhijo in kontroverznost njihovih protagonistov. Glede na današnje trende pogosto povsem samovoljnih historičnih interpretacij in reinterpretacij tako to nikakor ni zgolj knjiga spominov, temveč opomin, da sta manipulacija z zgodovinskimi dejstvi in rehabilitacija osebnosti, ki si zaslužijo zgolj prezir, pač povsem nedopustni.